

KATECHETA TOMÁŠ HÁJEK A JEHO BOJ ZA VÝUKU NÁBOŽENSTVÍ V ČEŠTINĚ NA UHERSKOHRADIŠŤSKÉ REÁLCE V LETECH 1860–1861

Zdeněk Fišer, Moravské zemské muzeum, Brno

V polovině 19. století se Uherské Hradiště jevilo zdánlivě jako německé město, ač většina jeho obyvatel byla nepochybně českého původu. Jak se prosazovala čeština na jedné z jeho škol, nižší reálce, dokládá úsilí katechety Tomáše Hájka.

V jednom z dopisů, které si mezi sebou vyměnili Alois Vojtěch Šembera a František Palacký, se objevila také zmínka o Uherském Hradišti. Co vzbudilo zájem těchto koryfeů o poměry v jakémisi provinčním moravském městě, které v r. 1857 mělo sotva 208 domů a čítalo 2719 obyvatel? Vždyť oba patřili k nejvýznamnějším představitelům českého národa v 19. století: Šembera byl tehdy profesorem české řeči a literatury na univerzitě ve Vídni a Palacký uznávaným politickým vůdcem Čechů. Odpověď nalezneme v Šemberově listu z konce roku 1860.² Jeho rozhorlení podnítily národnostní poměry v Hradišti, které jej vedly až k poznámce, že někteří jednotlivci na Moravě dávají takovou „*tu post citu národního najevo, že člověk až ustrně*“. Palackému dále psal: „*Na městské reálce v Uherském Hradišti, kde žáci jsou sami Slováci, učí se všem předmětům pouze německy. Vlastenecký katecheta Tomáš Hájek, můj bývalý žák z Olomouce, odhodlal se minulého léta a podal žádost ku konsistoři, aby náboženství mohl přednášeti moravsky, což konsistoř olomoucká i ministr vyučování schválili. P. Hájek, maje skrze mne vědomost, že povolení přijde, počal v říjnu tohoto roku vyučovati katechismu moravsky, avšak povolení mu posud nedoručeno, a tyto dni dostal k naléhání direktora reálky (mého švagra) od děkana (vikáře) Mikulky písemný přísný zákaz, aby ihned přestal učit moravsky, ježto by to bylo škole na újmu (že by žáci odcházeli) a že by tím utrpěl princip národnosti (sic dicto nationalitatis principio), ježto beztoho pod jeho fochem nyní mnoho výstupků se děje atd. Patrně z toho, že resoluce hr. Thuna někde jest zámyslně zastavena buď v Brně, buď v Hradišti, čehož stopu budeme nyní hledati a pak to uveřejníme.*“

Zmíněný katecheta není postavou v kulturních dějinách Moravy zcela neznámou.³ Narodil se dne 13. prosince 1823 ve Velkých Opatovicích, do školy začal chodit v rodišti v r. 1829. V r. 1834 přešel na hlavní školu do Olomouce a z ní pak na piaristické gymnázium v Moravské Třebové. Následoval návrat do Olomouce a studium bohosloví, zakončené primicí ve Velkém Újezdě dne 15. srpna 1847. Novokněz byl nejprve dosazen na kaplanské místo v Hovězím u Vsetína, pak ve Zděchově, Pržně a Napajedlích. Roku 1853 se stal vychovatelem pěti dětí Anny hraběnky Lazzarini ve Štýrsku a Krajině. Po tříletém působení ve slovinském prostředí se v září 1856 objevil znovu v Olomouci, aby vykonal zkoušku, umožňující výuku náboženství na středních školách. Někdy v listopadu 1856 byl ustaven katechetou na reálce v Uherském Hradišti, kde kromě náboženství vyučoval také zeměpis a dějepis.

V srpnu 1865 z Uherského Hradiště odešel. Zprvu (a skutečně jen krátce) byl dosazen na kaplanské místo v lokálním kostele v Kuželově, pak od 20. prosince 1865 byl jmenován farářem v Kurovicích poblíž Holešova, kde se sblížil s Františkem Skopalíkem z nedalekých Záhlinic, jednou z vedoucích osobností selského stavu na Moravě. Ze Skopalíkova podnětu se v červnu 1868 přestěhoval právě do Záhlinic s nově dostavěným kostelem; jeho se Hájek stal prvním farářem. V r. 1888 byl přesazen do Nezamyslic, odkud v r. 1896 odešel na odpočinek do Kroměříže. Tam také zemřel dne 18. října 1910.

Tomáš Hájek náležel ke generaci vlasteneckých českých kněží, která vycházela z prostředí brněnského a olomouckého alumnátu v 30. a 40. letech 19. století a významně přispívala ke kulturnímu povznesení a národnostnímu uvědomění moravského venkova po r. 1850.⁴ Jejich

1. Katecheta Tomáš Hájek ve starším věku.

z Uherského Hradiště. K uvedenému jubileu napsal a vydal také samostatný spisek,⁵ jenž ovšem nebyl jeho ojedinělým dílkem. Hájek již od r. 1850 přispíval do Hlasu jednoty katolické, vydávaném v Brně.⁶ Později se věnoval tvorbě mravoučných a historických povídek (Poustevník, Pád Moravy, Nad hrobem Moravy, Zmrtvýchvstání Moravy, Princ Alexis), jejichž umělecká úroveň je nevalná.

Považoval jsem za nutné čtenáři osobnost Tomáše Hájka více přiblížit. Ač v Uherském Hradišti působil téměř deset let, dosavadní literatura se jím nezabývala.⁷ Jeho působení však přece jen stojí za povšimnutí, především proto, že nám poněkud dává nahlédnout do propletenosti národnostních poměrů v městě, dosud více méně skrytých, jak ostatně již naznačil historik František Jordán v příslušné kapitole monumentální syntézy „Uherskohradištska“. Poznamenal, že region zůstával i po pádu Bachova režimu a zavedení ústavnosti v Rakousku na okraji veřejného a politického hnutí. A dále pokračoval: „*Nedá se říci, že by zde nebylo národního uvědomění a politického hnutí. Ale obojí se zde probouzelo pomaleji a obtížněji pro blízkost Vídně, nedostatek vedoucího střediska, protože města, Uh. Hradiště a Uh. Brod nevyjímajíc, byla ovládána německou buržoazií a byrokracií.*“⁸

Národně české vědomí se u obyvatel města začalo nesměle projevovat začátkem 40. let, jak jsem upozornil již dříve.⁹ Mocnou vzpruhou pro ně byla revoluční léta 1848-1849, kdy byl v Hradišti dokonce založen spolek Lípa slovanská.¹⁰ Tehdy také v Havlíčkových Národních novinách zazněl hlas konstatující, že „*obyvatelstvo Hradištské, vyjmouc několik cizinců za úřadem neb obchodem sem došedších, jak vůbec známo, čistě moravské jest.*“¹¹ Bylo to ovšem obyvatelstvo z valné části národnostně neuvědomělé, které si svou českost, resp. příslušnost k českému národu neuvědomovalo a neprožívalo. To bylo zvláště patrné v porevolučním desetiletí, kdy Uherské Hradiště vystupovalo navenek a zejména v úředních aktech jako město německé.¹² „Zásluhu“ o takovéto zdání měla spíše než německá němčící městská honorace, úředníci krajského úřadu, okresního hejtmanství, okresního soudu, dráhy, berního a finančního úřadu, prostě všichni ti, kteří v místě měli moc a peníze, ale jejichž němečtví – jistě s výjimkami – nebylo etnické, ale dané výchovou, pobytem na školách a možnostmi uplatnění. Němčina byla pro tyto měšťany a úředníky oficiální, státní jazyk, s nímž spojovali svou společenskou prestiž i kariéru, a obrazně řečeno, osobní povznesení nad davy ostatních, kteří hovořili jinak. Proto každý pokus uplatnit vedle němčiny jazyk jiný, jazyk širokých vrstev domácího obyvatelstva, odmítali a potlačovali; byl to pro ně útok

krédem byla věrnost katolické církvi, císaři a státu, ale také emancipace českého národa; jejím nejvýznamnějším projevem pro tuto skupinu duchovních byl boj za prosazení a zrovnoprávnění české řeči s němčinou, tedy právo na uplatnění mateřského jazyka při výuce ve školách, na úřadech atd.

To byl rovněž případ Tomáše Hájka, který se považoval za uvědomělého příslušníka českého národa. Svě přesvědčení si nechtěl nechat jen pro sebe, ale chtěl je dát najevo i ve svém okolí, ba své okolí přesvědčit, aby tuto individuální hodnotu přejalo, resp. se s ní rovnou ztotožnilo. Praktickým výrazem Hájkova smýšlení se stala jeho angažovanost při přípravě miléniových oslav příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu (1863) a v tomto národně náboženském duchu pokračoval i v dalších letech, takže mu byl posléze úřady vytýkán „panslavismus“, stojící nakonec i v pozadí Hájkova odchodu

IV. Uebersicht

der Lehrgegenstände der Unter-Realschule und ihrer wöchentlichen Stundenzahl.

Jahr	Lehrgegenstände	Wöchentliche Stundenzahl		
		K l a s s e		
		I.	II.	III.
1	Religionslehre	2	2	2
2	Deutsche Sprache	5	5	5
3	Böhmische Sprache	3	3	2
4	Geographie und Geschichte	3	3	3
5	Arithmetik nebst Wechsel- und Zinsfunde	4	4	4
6	Geometrie	2 in Verbind. mit geometrisch. Zeichnen	4	—
7	Naturgeschichte	2	2 im 1. Semester	—
8	Physik	2	2 im 1. Semester 4 im 2. Semester	—
9	Chemie	—	—	6
10	Geometrisches Zeichnen	10 in Verbindung mit Geometrie	—	—
11	Freies Handzeichnen	—	6	6
12	Baukunst	—	—	3
13	Kalligraphie	2	2	2
		33	33	33

2. Výukový program reálky na školní rok 1860/1861.

směřující na jejich společenskou nadřazenost. Pociťoval to rovněž Tomáš Hájek, když se pokusil na hradištské reálce vyučovat náboženství v češtině.

Vznik reálek byl výsledkem revolučních let, neboť již v září 1849 byl přijat vládní „Nástin organizace gymnázií a reálek v Rakousku“.¹³ Vyhlášoval především vznik osmiletých gymnázií (Ober- und Untergymnasium) a také sedmiletých reálek (Ober- und Unterrealschulen), dále dělených na nižší (čtyřleté) a vyšší. Reálky byly více zaměřeny na praktické uplatnění svých absolventů: místo gymnaziální latiny a řečtiny se vyučovala francouzština, více prostoru bylo věnováno matematice, uplatnily se zcela nové předměty jako technologie, rýsování, krasopis či zbožíznalství. Vyučovacím jazykem sice byla němčina, ale čeština na nich měla být zavedena jako jeden z předmětů. První vyšší reálka byla založena r. 1851 v Brně a r. 1854 v Olomouci, zatímco nižší reálky (Unter-Realschulen) byly založeny r. 1853 v Uherském Hradišti¹⁴ a r. 1857 ve Starém Brně. V Hradišti to byla tříletá reálka s právem veřejnosti.

Ředitelem reálky se stal Emanuel Ševčík, doktor lékařství. Vyučoval přírodním vědám, zejména zoologii a botanice v 1. třídě, mineralogii ve 2. třídě a chemii ve 3. třídě. V r. 1860 k základu profesorského sboru ještě patřili: Johann Armann, učitel němčiny; dr. Kajetán Dittl, učitel aritmetiky a fyziky; Adolf Vondráček, učitel geometrie; František Dorazil, učitel krasopisu a kreslení. Pomocnými učiteli byli Ignác Singer pro výuku židovského náboženství, František Olešnický, vyučující ve všech třídách francouzštinu, a František Kaitan, učitel zpěvu.

Opomenout samozřejmě nemůžeme ani Tomáše Hájka. Ten ve všech třídách vyučoval náboženství, v některých pak dějepis a zeměpis. Ve všech třídách byl zároveň pověřen výukou českého jazyka. Pro něj byly např. v r. 1860 v 1. třídě vyhrazeny týdně tři hodiny, stejný

posud v jednotlivicích na Moravě Lažová supost
 cidu národně na jevo, že člověk až ustou. Na měst.
 škole realce v H. Hradišti, kde žáci jsou sami Slováci,
 učí se všem předmětům rovně německý. Vlastenecký
 katecheta F. Hájek, mým bývalý žák z Olomouce odhodl
 se manuleku čísti a proval žádost ke konsistorii, aby
 náboženství mohl přednášeti moravsky, což konsistorie
 olomoucká i ministr vyučování schválil. P. Hájek, maje
 skrze mne vědomost, že povolení přijde, počal v újmu
 t. s. vyučovati katechism moravsky, a však povolení
 mu posud nedoručeno, a bylo dni dostal k nalehání
 Direktora reálny (někdo švagra) od děkana (vikáře) šk.
 kulky písemný přisný zákaz, aby i hned přestal uč
 ti moravsky, ježto by to bylo škola na újmu (že by
 žáci oddělali) a že aby šel rovně ^{právně} národnosti (zei die
 nationalitäts principio), ježto by to bylo pod jeřm fo.
 chem nyní mnoho nýstupstá se děje atd. Patrně z toho
 že resoluce hr. Thuna někde jest zámyslně zastave
 na buď v Borně, buď v Hradišti, což stopu budeme
 nyní hledati a pak to uveřejníme. Kromě toho do
 týkám, že ještě manuleku roku na vyšších reálnách v
 Borně a v Olom. a též na gymn. a realce Opavské byla
 čeština „neobligátní“ záklm toliko za posměch. Zdáli
 nyní jinak, nevím.

Spis Fejfalíkuv jest zcela bez účinnosti, a nakladatelé
 budou toho pykat, že jej vydali. F. mne škaredě okla
 mal. S tím se Vašnosti poručena činná, a všeho dobru
 ho Rojnosti Vaš uvrinně žduže, jsem v úctě obzvlátní

Byl mým: Alservorstadt
 Herrergasse N. 91.

Vašnosti:

adnaný chvil: přáta
 A. V. Šembera

3. Závěr Šemberova listu F. Palackému z konce roku 1860, v němž se zmiňuje o Hájkových potížích v Uherském Hradišti.

počet hodin i ve třídě druhé, zatímco ve 3. třídě se češtině vyučovalo jen dvě hodiny týdně. Pro srovnání: němčině v každém ročníku bylo vyhrazeno po pěti hodinách, zeměpisu a dějepisu dohromady po třech hodinách, náboženství po dvou hodinách, aritmetice po čtyřech hodinách atd. Víme i, jaké učebnice tehdy Hájek používal. V 1. ročníku to byla Praktische Grammatik der böhmischen Sprache od Jana Karlíka (Praha 1857) a česká čítanka od Josefa Jirečka (1. díl Praha 1857). V druhém ročníku opět Karlíkova Gramatika, doplněná 2. dílem Čelakovského čítanky (Praha 1852). Konečně ve 3. ročníku Hájek užíval zase Karlíkovu Gramatiku, ale čítanka pocházela od Josefa Jirečka (3. díl, Praha 1856).

Vlastenecký kněz si nepochybně přál, aby se čeština uplatnila ještě více, pro vedení školy bylo i tak oněch několik hodin výuky více než dost – ředitel Emanuel Ševčík (psával se ale zásadně německy Schewczik) nebyl přítelem českého národa a vlastenčení zvláště. Toleroval jen, co zákon povoloval, nepochybně však preferoval jako vyučovací jazyk němčinu – zde ostatně neměl na výběr, protože němčinu jako vyučovací jazyk nařizoval zákon pro reálky z 22. 7. 1853.¹⁵

Změnu přinesl teprve konec 50. let, kdy se režim neoabsolutismu finančně a také vojensky (po porážkách v Itálii) téměř zhroutil a kdy panovník byl přinucen k jisté demokratizaci poměrů, jejichž výsledkem byla únorová ústava z r. 1861.¹⁶ Císařské veličenstvo František Josef I. ovšem již předtím vydávalo jednotlivé zákony a nařízení, upravující nově poměry v říši. Tak mimo jiné dne 20. července 1859 vyšlo jeho rozhodnutí, umožňující ve výuce tam, kde nepřevažuje německé obyvatelstvo, uplatnit krom němčiny i jazyk domácího (neněmeckého) obyvatelstva.

To byla voda na Hájkův mlýn. Ještě o prázdninách toho roku se obrátil na olomouckou arcibiskupskou konsistoř a na ministra kultu a vyučování, jímž byl tehdy Leo hrabě Thun, se žádostí, aby náboženství mohl na reálce vyučovat po „moravsky“, tedy v českém jazyce. Trvalo sice řadu měsíců, než se Hájek dočkal odpovědi, důležitý však byl výsledek – jak konsistoř, tak ministerstvo souhlasilo. Ještě dříve, než měl úřední potvrzení písemně, zahájil Hájek začátkem října 1860 výuku náboženství v češtině (dostal totiž jakési nepřímé návěští o ministerském souhlasu).

Hájkova horlivost vyvolala okamžitě zamítavou reakci jeho nadřízeného ředitele Ševčíka, jehož podpořil rovněž tamní krajský hejtman Jan Winkler. Důvodem jejich jednoznačného odmítnutí snad mohlo být i to, že Hájek ředitele a místní úřady obešel a obrátil se rovnou do Vídně. Zdá se, že následně v metropoli intervenovali rovněž Ševčík s Winklerem, kteří po ministerstvu kultu a vyučování naopak žádali, aby výuka v národním jazyce, tj. v češtině, nebyla na hradištské reálce povolena a vše zůstalo při starém.

Hájek se proto obrátil na Aloise Vojtěcha Šemberu, který jej kdysi dávno v Olomouci zasvěcoval do tajů češtiny. Šembera (1807–1882) vystudoval práva v Praze, od r. 1830 působil jako úředník ve věcech soudních u brněnského magistrátu, více jej však zajímala literatura a dějiny. R. 1839 vyhrál konkurs na místo profesora české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci, kde také následujících deset let působil. Byl vynikajícím pedagogem, který přitahoval na své přednášky a besedy spoustu posluchačů. Jedním z nich byl i Hájek. Od r. 1849 Šembera působil ve Vídni, kde jednak redigoval českou část říšského zákoníku, jednak převzal na vídeňské univerzitě místo profesora české řeči a literatury. Šembera byl autorem řady článků a spisů z právních dějin, jazykovědy, historie a filologie. Oblíbená byla např. jeho jazyková příručka pro Němce „Böhmische Rechtschreibung“ (1841), tj. výklad české pravopisné soustavy s ukázkami praktických cvičení. Pozornost sklidily i jeho knihy *Dějiny řeči a literatury československé* (1858), *Základové dialektologie československé* (1864) nebo mapa Moravy z r. 1863. Šemberův osobní i vědecký profil dobře charakterizují slova z jeho životopisu od Josefa Bartochy z r. 1907: „Byl čilý a vytrvalý buditel a hajitel českého života na Moravě, milovník a zachránitel cenných starožitností ve svém rodišti, horlivý a důmyslný badatel v českých dějinách, místopisu a národopisu, jenž nejednu záhadu šťastně rozluštil, bystrý jazykozpytec a pěstitel čistoty a přesnosti jazykové, zvláště ve spisech právnických a politických, znamenitý na svou dobu literární historik, jenž vědeckými a kritickými objevy svými pokroku české vědy platné služby prokázal v několika oborech...“¹⁷ Dne 16. října 1860 tedy Hájek svému někdejšímu učiteli psal: „Máme přece zřejmě v statutách pro reálky naznačeno, aby se při náboženství šetřilo jazyka národního, a na naší reálce jsou, vyjma židy, ostatní žáci sami Slované, neb i ti čtyři, co se za Maďary v programu vydávají, jsou ryzí Slováci.“¹⁸ *Náboženství nemá pouze v paměti zůstat, nýbrž má v celém živobytí oúčinkovati. Jak může oúčinkovati to, čemu nerozumíte? Jak máme rozuměti předmětu, když učební řeč sama nám jest neznámou? Nedostalo se mi ještě žádného písemného rozhodnutí straniva věci záhodné, ale poněvác se všeho obávati lze, prosím blahorodí Vaše, byste při oúčastenství, jež*

Vaše Blahorodi!

Především vroucí díky za láskavý odkaz Váš na mě pro
střednictvím paně Brandlových. Věřím rád, že mě neznáte, ale
já tím častěji sobě představuji ušlechtilou osobu Vaši a onen
možný dojem, když já vystoupím ponejprv do příbytků Vašeho v Fl.
lomoucí jazykem mateřským osloven a pro dobrý národ náš zaujat
jsem byl. Doba minula za dobou, ale dráha má si zůstala stejnou,
seč síly stáčí, chci se věnovati národu svému. Rádostně jsem
byl překvapen, když jsem uslyšel, že Ty, Blahorodý Pane, s ně-
kolika jinými šlechtnými národovci tak více u snaze mé
straniva realky Fibradistě mne podporujete. Děkujeme díky za
to z strany mé. Stejně až do této doby marně čekám na roz-
sudky, předce jsem o své úmě započal přednášeti v jazyku má-
teřském. Zpěv kostelní a mnohé jiné čeká opravy žádoucí,
ale nevím jak se má povede, neb děkan můj nepřítelům jest slo-
vancům a ještě většího odporce dostanu na novém školním radovi,
a pan ředitel naší realky podobá se šírui, jenž v oči má lahodí
sežadu jak rani a proti mně brojí. Doufám však v toho, jenž svě-
tlem a osudem vládně. Nemalých bojů musím i proto podstoupiti

4. Úvodní strana Hájkova listu Šemberovi z 16. listopadu 1860.

na věci béřete, všemožně se o to usaditi ráčil, by pokus ku škodě mládeže naší české čelící za-
mezen byl... Neračtež mi zazlíti, když ve vsí pokoře důvěrně volám: Zastaňte se mě, zastaňte
se ubohé mládeže slovanšké!¹⁹

Týž den jako na Šemberu a podobnými slovy se Hájek obrátil ještě na Vincence Brandla
(1834-1901), tehdy vycházející hvězdu na historickém nebi, od konce r. 1861 moravského
zemského archiváře, právě proslulého půtkami s Bédou Dudíkem o tradici Velehradu jako
sidla arcibiskupa Metoděje. Rovněž jemu vyličil své problémy a prosil jej, zda by se neobrátil
na sekretáře Jirečka, který tehdy na ministerstvu kultu a vyučování působil. „Neračtež mi
zazlíti pro prosbu mou; Slovan mluví tuto k Slovanovi, učitel k učitelovi,“ končil Hájek.²⁰

Brandl však považoval za rozumnější, aby v celé věci intervenoval přece jen Šembera, který seděl ve Vídni a měl na ministerstvu dobré konexe, zvláště vůči zmíněnému Josefu Jirečkovi (1825-1888), který tak jako Šembera byl rodákem z Vysokého Mýta a rovněž literárně činný. Učinil tak v dopise z 24. října 1860.²¹

Šembera si sice na svého dávného žáka již nevzpomínal, ale žádost o pomoc neodmítl, jak zřejmě v dopise Hájkovi sdělil i s informacemi, co již ve věci vykonal. Potěšený příjemce mu 16. listopadu 1860 odpovídal: „Věřím rád, že mě neznáte, ale já tím častěji sobě představuji ušlechtilou osobu Vaši a onen mocný dojem, když já vstoupiv ponejprv do příbytku vašeho v Holomouci, jazykem mateřským osloven a pro dobrý národ náš zaujat jsem byl. Doba minula za dobou, ale dráha má si zůstala stejnou – seč síly stačí, chci se věnovati národu svému.

Radostně jsem byl překvapen, když jsem uslyšel, že Vy, blahorodý pane, s několika jinými šlechtetnými národovci tak vřele u snaze mé straniva reálky hradištské mne podporujete. Srdečně díky za to z strany mé. Ačkoliv až do této doby marně čekám na rozsudek, přece jsem o své újmě započal přednášeti v jazyku mateřském. I zpěv kostelní a mnohé jiné čeká opravy žádoucí, ale nevím, jak mně se povede, neb děkan můj nepřítel jest slovančiny a ještě většího odpůrce dostanu na novém školním radovi, a pan řiditel naší reálky podobá se štíru, jenž v oči mně lahodí, zezadu pak raní a proti mně brojí.“²²

Hájek dodával, že za touto záští ředitele, krajského hejtmana a nakonec i nadřízeného děkana Karla Mikulky stojí také autorova angažovanost ve věci pozdvižení Velehradu a památky obou slovanských věrozvěstů. Byl dokonce ve výboru pro opravy posvátného místa a šířil po okolí litografovaný tisk – obraz „Příchod sv. Cyrila a Metoda na Velehrad“, jehož tvůrcem a vydavatelem byl Josef Rupert Maria Přecechtěl, od r. 1840 příslušník řádu servitů ve Vídni, jinak romaticky laděný český vlastenec.²³

Jak se věci vyvíjely, informuje nás další dopis Brandla Šemberovi. V listě z 13. prosince 1860 pisatel uvedl: „Tyto dni dostal jsem žalostné psaní od pátera Hájka z Hradiště. Děkan Mikulka zakázal mu písemně (listem latinským) a přísně, aby nevyučoval náboženství moravsky, že to bude škole na újmu! A povstane z toho třenice národní! atd. Psaní p. Hájka dodal jsem panu Josefu baronu Helfertovi a zítra se dovím, co se stane, zavede-li se úřední vyšetřování, kdo zadržel resoluci ministeriální p. Hájkovi příznivou, aneb má-li p. Hájek podat o to stížnost k ministerium. Jsem velmi žádostiv, jestli to zastaveno v Brně anebo v Hradišti.“²⁴

Brandlův a Šemberův soustavný tlak přinesl posléze výsledek. Správnou taktikou se ukázalo zainteresování vysokých úředníků příslušného ministerstva, vedle Jirečka zejména barona Alexandra Helferta, který tam působil jako státní podsekretář, po samotném ministru Thunovi nepochybně muž s největším vlivem. Ať už se cítili dotčeni tím, že místní úředníci nerespektovali dikci zákonného nařízení, nebo tím, že nerespektovali rozhodnutí ministerstva, postavili se oslovení za Hájkovu žádost. Dne 30. prosince 1860 Brandl z Brna vítězoslavně sděloval Šemberovi do Vídně: „Tyto dni odejde z místodržitelství Hájkovi příznivý rozkaz; Thunův rozsudek byl v Hradišti zadržen od p. Winklera a p. Ševčíka!!!“²⁵

Katecheta Hájek svou při tedy zdánlivě vyhrál. Mohl v mateřském jazyce většiny žáků – v češtině – vyučovat náboženství. Zda jeho odpůrci byli nějak potrestáni, nevíme. Pikantní na celé situaci bylo i to, že ředitel reálky Ševčík byl Šemberovým švagrem. Oba se ovšem nesnášeli, protože každý stál na jiné straně národnostní barikády.

Dříve, než přišlo příznivé ministerské rozhodnutí, zprostředkované brněnským místodržitelstvím, však protivná strana dala neposlušnému katechetovi pocítit svou moc. Docílila toho, že arcibiskupská konsistoř odvolala své původní rozhodnutí – totiž že Hájek může hodiny náboženství vyučovat v češtině, a naopak rozhodla, že výuka náboženství musí probíhat postaru, tj. v německém jazyce. To bylo do Uherského Hradiště sděleno ještě před koncem r. 1860, a jak Hájek Šemberovi později sděloval, „pan děkan mě pilně nechal šetřiti, zdaliž exkohorty přednáším ex memoria v řeči německé, zdaliž se v přednáškách svých neodchyluji od způsobu předepsaného, zdaliž se od němčiny nikde neodchyluji a smýšlení národní najevo nedávám.“ Ve městě se dokonce mluvilo ohledně Hájkova odstranění ze školy, neboť, jak psal v témže listě, „náboženství chtěti jazykem mateřským přednášeti jest u pánů našich

*panslavismus, následovně přečin hrozný a zasluhuje přísného potrestání.*⁴²⁶ Nevíme také, jak v tomto případě postupovali příslušníci národní (české) strany, která se začátkem 60. let konstitovala na Moravě. Bylo to vlastně než strana spíše politické hnutí, vedené českou liberální buržoasií. V Uherském Hradišti k jejím představitelům patřili zemský advokát dr. František Alois Šrom, notář Josef Ganzwohl a tehdejší kaplan a pozdější farář P. Vojtěch Vodička. Že se s nimi Hájek znal, potvrzuje historik Jan Halouzka ve své knize Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě.²⁷ Na jejích stránkách uvádí, že Josef Vykydal, kaplan v Kunovicích, uvedl Hájka do domu Františka Šroma, kde se prý denně kolem šesté hodiny večerní scházeli podobně smýšlející k přátelskému hovoru. Že tam byla probírána i Hájková lapálie s výukou češtiny, je nepochybné.

Není divu, že z nervového vypětí a jisté formy šikany katecheta Hájek v polovině ledna 1861 onemocněl. Odebral se následně na venkov (zdá se, že do Komně), kde se chtěl trochu zotavit. Finanční prostředky (měl ročního platu 525 zl. r. č.) mu stačily jen stěží; když požádal o výpomoc městskou radu, ta mu ani neodpověděla. Do školy se vrátil až v červnu 1861. Teprve tehdy se dozvěděl, že ještě v lednu přišlo upozornění ministerstva a souhlas k výuce náboženství v češtině. Jeho protivníci v místních úřadech, na děkanství i ve škole mu to však zatajili a celou dobu jej ponechali v nevědomosti...²⁸

Ministerské rozhodnutí i Hájekovo vyjádření, že náboženství bude vyučovat od nového školního roku přece jen česky, vzbudilo novou nevělu městských radních v čele s purkmistrem,²⁹ kteří si před školní radou stěžovali na zamýšlené novoty s dodatkem, že „*Němcemi zůstatí chtějí a než by k něčemu takovému svolili, že raději školy zdejší, které jen městem udržovány jsou, zavřou.*“³⁰ Obecní výbor dokonce později přijal usnesení, dle kterého nejen náboženství, ale i exkohorty, kostelní zpěv apod. mají se dít na reálce pouze v německém jazyce.

Také ředitel reálky Ševčík při proslovu v závěru školního roku 1860/1861 dal najevo svou averzi vůči neposlušnému katechetovi. Mimo jiné poděkoval děkanu Mikulkovi „*za usilovné namáhání při potlačování blouznění národního, jež při zdejší reálce se objevilo.*“³¹ Hájek se těmito slovy cítil dotčen a chtěl podat na ředitele stížnost, nakonec však naznal, že by ničeho nedosáhl, protože jeho světská (ředitel Ševčík) i církevní vrchnost (děkan Mikulka) jsou zajedno. Svou úvahu zakončil slovy: „*Pustil jsem tedy od myšlenky pojaté a myslím sobě: Trp, pro tak svatou věc trpěti není potupou. Bůh všechno přivede k cíli.*“³²

*

Sledovali jsme, jak obtížně se v prostředí jednoho moravského města – Uherského Hradiště – prosazovala věc zdánlivě tak banální, jako úředně povolená výuka náboženství v českém jazyce. Na překážku nebyla v tomto případě státní byrokracie, ale místní honore, relativně početná skupina měšťanů a úředníků, kteří dávali ostentativně najevo své německví, snad aby si udrželi statut výjimečnosti v prostředí, které bylo nepochybně z valné části jazykově české. Jak povrchní ten německý nátěr byl, ukázal další národnostní vývoj Uherského Hradiště. Ještě v r. 1862 byl v městě ustaven český čtenářský spolek, r. 1865 založena Řemeslnická záložna, r. 1867 vznikla měšťanská beseda, r. 1884 bylo v Uherském Hradišti zřízeno matiční (české) gymnázium a souběžně téhož roku tam založen první český politický list na Slovácku, „*Moravská Slovač*“. Konečně po volbách v r. 1886 přešla městská správa do českých rukou...

A co Tomáš Hájek? Zažil ještě přeměnu reálky na čtyřtřídní reálné gymnázium v r. 1864, ne však výstavbu jeho nové budovy v r. 1869 za 50 00 zlatých. To již působil v Záhlnicích, když z Uherského Hradiště jej církevní vrchnost, nepochybně popichovaná ředitelem reálky i městskou radou, odvolala v polovině r. 1865. V pozadí byly rovněž Hájkovy několikaleté aktivity související s Velehradem. Když odcházel, rozloučení s ním se účastnilo mnoho hradištských občanů. Tehdy snad pocítil, že jeho práce nebyla marná a že dílo, jemuž napomáhal, začíná přinášet první plody. Svůj vztah k tomu, co dělal, i k městu, v němž prožil snad více trpkých než krásných chvil, vyjádřil krátce po svém odchodu na stránkách Moravské orlice, českého listu vycházejícího v Brně: „*Ne bez pohnutí myslím na poslední večer pobytu*

svého v Uherském Hradišti. Zažil jsem tam mnoho a mnohý tuhý boj podstoupiti mi bylo, ale vše zapomenuto u pomýšlení na zadostiučinění, kterého se mi 31. července dostalo. Zásady, ke kterým se přiznávám a o které jsem se zasazoval, zásady tyto skvěle slavily vítězství. Stojím, přátelé milí, duchem ještě stále, kde poctu neočekávanou jste mi připravili a naslouchám slovům jdoucím od srdce k srdci. Prostora nás, přátelé, nyní dělí, srdcem jsme jedni a jedni smýšlením. Láska nezná prostory. Kdekolvěk se nacházíme, smýšlení naše budiž vlastenecké; co bratři k sobě stůjme, co svoji se milujeme, spravedlnost milujeme a bezpráví nenávidíme. „Slovan jsem a Slovan budu, k národu svému vždy hlásit se budu“ – toť heslo mé, dle něhož jednati chci, v něm obsažen je i pozdrav můj, bratři uherskohradištských, v něm obsaženo i díkuvzdání za poctu mi prokázanou. Příliš obmezena byla i činnost má, bych poctu mi prokázanou na sebe vztahoval; oslavovaly se jí zásady, jimž život svůj jsem věnoval a skutkem tím znovu jsme se jim zasvětili. S pohnutým srdcem všem volám: „Sláva.“ Setrvejme a zvítězíme, neboť nic zlého nežádáme, a byť by svět nyní ještě se přičil zásadám našim, zvítězí ony, neboť v pravdě a spravedlnosti se zakládají.⁴³³

Poznámky:

- 1 Kol.: *Uherské Hradiště. Dějiny města*. Brno 1981, s. 327. Podotkněme, že v r. 1869 to bylo 214 domů a 3100 obyvatel.
- 2 Dopis není datován, byl však napsán kolem 25. prosince 1860. Otiskl jej Z. F i š e r v edici *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery, sv. I – Listy Palackému*. Vysoké Mýto 2002, s. 124–126.
- 3 Jeho biografie dosud čeká na svého autora. Více o něm jen P i n k a v a, J.: *Vlastenec Tomáš Hájek*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska 1992, č. 1, s. 17–20. Kratší Hájkovy biogramy otiskl H ý s e k, M.: *Literární Morava v letech 1849–1885*. Moravská Ostrava 1911, s. 94, nebo H a l o u z k a, J.: *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Moravě II*. Praha 1913, s. 59–61.
- 4 Např. H a l o u z k a, J.: op. c.; M a s á k, E.: *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno 1932; C i n e k, F.: *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778-1870*. Olomouc 1934.
- 5 Pod názvem „*Stručný nákras života sv. Cyrila a Methoda, apoštolů slovanských*.“ Olomouc 1863.
- 6 Např. Hlas II, 1850, s. 158, 266; III, 1851, s. 204; IV, 1852, s. 179 atd.
- 7 Nezná jej ani Bibliografie okresu Uherské Hradiště od J. V l a c h a z r. 1982, ale zmínky o něm není ani v kolektivních dějinách Uherského Hradiště z r. 1981.
- 8 *Uherskohradištsko. Vlastivěda moravská*. Brno–Uherské Hradiště 1982, s. 259.
- 9 F i š e r, Z.: *Právník Karel Schneider a počátky českého národního života v Uherském Hradišti*. Slovácko XLIV, 2002, s. 231–241.
- 10 K oné vzrušené době podrobněji Č o u p e k, L.: *Revoluce 1848–1849 a Uherské Hradiště*. Slovácko XLII, 2000, s. 207–227.
- 11 Národní noviny 2, 1849, č. 164, 29. 7. (s. 651).
- 12 Takový náhled dokreslovaly i pozdější úřední statistiky. Sčítání v r. 1869 vycházelo z celkového počtu 3 100 osob přítomných v Hradišti. Z toho přibližně 13 % (přesně 413) osob bylo příslušníků inteligence, úředníků a svobodných povolání. V r. 1880, kdy se při sčítání poprvé zjišťoval tzv. dorozumivací jazyk, z 3 614 přítomných obyvatel 1898 vykazovalo jako svůj dorozumivací jazyk němčinu a pouze 1 712 češtinu. Ovšem o vratkosti tohoto faktu svědčí následující census z r. 1890, kdy z 3 864 obyvatel vykazovalo 2 764 osob jako svůj dorozumivací jazyk češtinu, a pouze 1 100 osob němčinu. Obrovský úbytek 800 hlasů osob s dorozumivacím jazykem německým ovšem nebyl dán nějakým vystěhováním tamních Němců, ale spíše skutečností, že v polovici 80. let ovládli radnici Češi. Tak určitá – a ne zrovna malá – skupina obyvatel začala více užívat češtinu, tak jako o několik let dříve užívali němčinu, protože to pro ně prostě bylo z různých důvodů výhodnější; etnicita zde sehrávala vedlejší roli. Připomenout je nutno ještě skutečnost, že k německy hovořícímu obyvatelstvu náleželi ve své valné většině ještě Židé. Ti se do města stěhovali ve větší míře po r. 1848; v r. 1869 jich tam žilo 342, 1880 celkem 488 a r. 1890 dokonce 505. Dodejme, že výše naznačený trend pokračoval plynule až do 1. světové války. Při sčítání v r. 1910 z 5 019 přítomných obyvatel češtinu jako dorozumivací řeč přiznalo už 4 717 osob (92,63 % všeho tamního obyvatelstva), zatímco

- němčinu 369 osob, tj. 7,25 % všeho obyvatelstva. Podle Kol.: *Uherské Hradiště. Dějiny města*. Brno 1981, s. 328–329.
- 13 Podrobněji Kolář, J.: *Vznik osmiletých gymnázií na Moravě a ve Slezsku 1849-1867*. ČMM 117, 1998, s. 37–56.
  - 14 První třída ale byla otevřena až počátkem školního roku 1854/1855 v přístavbě obecního domu č. 32–33.
  - 15 Dějiny uherskohradištské reálky dosud nejsou zpracovány. Upozorňuji zde jen na výroční zprávy reálky, vydávané v prvním desetiletí existence pod názvem Programm der öffentlichen und selbstständigen königl. städt. Unter-Realschule in Ungarisch-Hradisch (od školního roku 1855/1856). Z výroční zprávy za rok 1860 jsou také čerpány předchozí údaje.
  - 16 K tomu všeobecně Urbán, O.: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982, s. 142 a dále.
  - 17 Bartoň, J.: *Alois Vojtěch Šembera*. Vysoké Mýto 1907, s. 24.
  - 18 Výroční zpráva reálky za rok 1860 uváděla ve třech ročnících celkem 116 žáků, z toho 105 Slovanů, 5 Uhrů a 6 Němců. Katolíků bylo 100, a 16 žáků s židovskou vírou. Místních, tj. žáků z Uherského Hradiště, studovalo na reálce 37, zatímco přespolních bylo 79. Ve školním roce 1871/1872 studovalo na reálce, přeměněné v gymnázium, už 324 žáků, z toho 175 bylo údajně německé a 121 české národnosti. Stálo by za rozbor, kolik z nich skutečně bylo etnických Němců, kolik Židů atd. Ohledně přiznané národnosti totiž nepochybně docházelo ze strany vedení školy k určitým manipulacím, patrně k přesvědčování žáků a zejména rodičů, aby se přihlašovali především k národnosti německé. Jestliže výroční zpráva reálky za rok 1860 uváděla u I. ročníku ze 45 žáků v kolonce národnosti u jednoho německou, u čtyř uherskou (rozuměj slovenskou) a u 40 slovenskou (rozuměj českou), pak výroční zpráva reálky uvádí u týchž žáků, nyní již ve II. ročníku, z celkem 37 žáků u 19 národnosti německou, uherskou (slovenskou) u tří a slovenskou (českou) nyní jen u 15 žáků. K podobné proměně došlo také ve II. ročníku, kde v roce 1860 byla ze 40 žáků uváděna národnost německá u tří žáků, uherská u jednoho a slovenská (= česká) u 36 žáků. O rok později ale u 43 žáků, vyjmenovaných ve III. ročníku, se národnost podstatně proměnila: 28 žáků se nyní přihlásilo k národnosti německé, 14 ke slovenské (= české) a jeden k uherské. Celkem ze 126 žáků v roce 1861 uvedlo národnost německou 73 žáků, slovenskou 47 a uherskou 6 žáků, což je ve srovnání s údaji z roku předchozího diametrálně odlišné.
  - 19 List uložen v Regionálním muzeu Vysoké Mýto (dále jen RM VM), pozůstalost Aloise Vojtěcha Šembery, i. č. 585.
  - 20 MZA Brno, fond G 35 – pozůstalost Vincence Brandla, karton 1. Zmínka „učitel k učitel“ připomíná, že Brandl byl od r. 1858 učitelem na německé reálce v Brně.
  - 21 Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LA PNP), pozůstalost A. V. Šembery. Otisk jej Z. Fišer v edici *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery, sv. 2 – Listy moravským přátelům*. Vysoké Mýto 2002, s. 83–84.
  - 22 RM VM, poz. A. V. Šembery, i. č. 586.
  - 23 Podrobně o něm Fišer, Z.: *Ke genezi díla R. M. J. Přecechtěla*. Jižní Morava 33, sv. 36, 1997, s. 59–65. O svém vztahu k Velehradu se Hájek Šemberovi zmínil již v listě z 16. 11. 1860, kdy sděloval: „Nemalých bojů musím i proto podstoupiti, že ve výboru jsem pro opravu posvátného Betléma našeho, našeho Velehradu. I v této záležitosti již několikrát nemilé jsem měl půtky s děkanem svým. Račtež i v tom ohledu nám ku pomoci přispěti. Jest to místo, na které nepřátelé naši nyní outokem se ženou, a všeho úsilí zapotřebí, bychom svatyni tuto z rukou jim vyrvali a náležitě zachovalou potomkům odevzdali.“
  - 24 *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery, sv. 2 – Listy moravským přátelům*. Ed. Z. Fišer, Vysoké Mýto 2002, s. 94.
  - 25 Tamtéž, s. 100.
  - 26 List z 24. 5. 1861 je uložen v LA PNP, pozůstalost A. V. Šembery.
  - 27 Sv. II, s. 59, poznámka.
  - 28 LA PNP Praha, pozůstalost A. V. Šembery, list z 5. 6. 1861.
  - 29 Byl jím od 1. července 1857 Robert Aulich.
  - 30 LA PNP, pozůstalost A. V. Šembery, Hájkův list Šemberovi z 5. 6. 1861.
  - 31 Tamtéž, list z 19. 8. 1861.

32 Tamtéž.

33 Moravská orlice 23. 8. 1865.

PhDr. Zdeněk Fišer (n. 1952), historik, pracuje jako kurátor v Moravském zemském muzeu v Brně. Odborně se zaměřuje na dějiny 19. a první poloviny 20. století, zvláště na vývoj národně českého povědomí na Moravě a ve Slezsku.

The Catechist Tomáš Hájek and his Struggle for Religious Education in the Realschule of Uherské Hradiště in 1860–1861

A b s t r a c t

This article deals with the problematic of nationality relationships in Uherské Hradiště at the beginning of the second half of the 19th century. In the lower degree of the local *realschule* (technical secondary school, est. 1853), the official lecturing language was German, with the Czech being taught only as one of the subjects. The legislative regulations from the late 1850s made it possible to extend the Czech-language lecturing into other subjects. The catechist Tomáš Hájek (1829–1910) has tried just this in the years 1859–1861. A zealous Czech patriot, he requested the Ministry of Cult and Education a permission to teach religion in Czech. Even though the Ministry had granted him the permission, Hájek had to deal with the disagreement of the school's management, municipal council and others, mostly the local notables, as most of these clerks and burgers considered themselves Germans. The argument, during which was Hájek officially banned from the school, elicited reactions from many notable men of the day, including Hájek's former Olomouc teacher Alois Vojtěch Šembera (1807–1882), then a Professor of Czech language and literature at the Vienna University and one of the principal supporters of the National Revival, and Vincenc Brandl (1834–1901), the future Moravian land archivist. Even though Hájek finally did teach religion in Czech since the fall of 1861, after some years (in 1865) he was withdrawn from the city and transferred to be a parson in Záhlinice near Holešov.

Katechet Tomáš Hájek und sein Kampf für Religionsunterricht in tschechischer Sprache an der Realschule in Uherské Hradiště in den Jahren 1860–1861

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag orientiert sich auf die Problematik der Beziehungen zwischen Nationalitäten am Anfang der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts in Uherské Hradiště. An der dortigen niederen Stufe der Realschule, gegründet 1853, galt Deutsch als Unterrichtssprache, wobei Tschechisch nur eines der Schulfächer war. Die Gesetzverordnungen vom Ende der fünfziger Jahre boten die Möglichkeit, den Unterricht in der Nationalsprache auf weitere Gegenstände zu erweitern. Dies zustande zu bringen versuchte in den Jahren 1859–1861 der glühende tschechische Patriot Tomáš Hájek (1829–1910), als er das damalige Kultus- und Unterrichtsministerium um Zustimmung zum Religionsunterricht in tschechischer Sprache ersuchte. Das Ministerium bewilligte das, stieß jedoch auf Widerstand der örtlichen Honorationen. Die meisten von diesen honorablen Beamten und Bürgern haben sich für Deutsche gehalten. In den entstandenen Streit, bei dem Hájek persönlich geächtet wurde, griffen nach und nach manche namhafte Persönlichkeiten ein. Unter ihnen waren auch der ehemalige Hájek's Lehrer aus Olmütz Alois Vojtěch Šembera (1807–1882), der damals als Professor der tschechischen Sprache und Literatur an der Wiener Universität tätig war und als bedeutende Persönlichkeit der tschechischen Nationalbewegung galt, und Vincenc Brandl (1834–1901), der künftige mährische Landesarchivar. Schließlich gab Hájek ab Herbst 1861 Unterricht in tschechischer Sprache, nach einigen Jahren jedoch (1865) wurde er aus der Stadt abgerufen und danach wirkte er als Pfarrer in Záhlinice im Gebiet von Holešov.